

The Journal of International Civilization Studies
Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi
Volume III/ Issue I
ISSN: 2548-0146, Nevşehir/ TURKEY
DOI: <doi>10.26899/inciss.181</doi>

POLITICAL STRUCTURE AND NATIONALIST MOVEMENT IN ANATOLIA DURING THE WAR OF INDEPENDENCE

Prof. Dr. Turgay UZUN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

uturgay@mu.edu.tr

Abstract

The occupation of Anatolia caused the Turks living in Anatolia to initiate a national movement against the occupation and started a nationalist war for national independence. Turkish nationalism in the Turkish War of Independence can be regarded as a result of the environment after World War I. The liberation of the Anatolian lands, which were the subject of the struggle for sharing between the imperialist European states in this period, could only be possible through a nationalist movement. The idea of the Turkish nationalism, which has already risen as one of the alternatives put forward at the point of liberation of the state in the nineteenth century, is also appropriate.

Keywords: *Turkish nationalism, nationalist movement, Independence War*

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞI SÜRECİNDE ANADOLU'DA SİYASAL YAPI VE MİLLİYETÇİ HAREKET

Özet

Anadolu'nun işgali Anadolu'da yaşayan Türkler'in işgale karşı milli bir hareket başlatmasına neden olmuştur ve milliyetçi nitelikte bir milli bağımsızlık savaşı süreci başlamıştır. Türk Kurtuluş Savaşındaki Türk milliyetçiliği, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki ortamın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde emperyalist Avrupa devletleri arasındaki paylaşım mücadelesine konu olan Anadolu topraklarının kurtarılması, ancak milliyetçi bir hareket sayesinde mümkün olabilirdi. Düşünsel planda da zaten on dokuzuncu yüzyılda, devletin kurtarılması noktasında ileri sürülen alternatiflerden birisi olarak yükselişe geçen Türk milliyetçiliği ideolojisi buna uygundu.

Anahtar Kelimeler: *Türk milliyetçiliği, milliyetçi hareket, bağımsızlık savaşı*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşına, İttihat ve Terakki Partisi liderlerinin, Almanya yanında savaşa girerek kaybedilen toprakları yeniden elde etme hayali ile girdi. Bu savaşa girilmesinde Türkçü ideolojinin İttihat ve Terakki içinde hakim ideoloji haline gelmesi ve Rusya karşısında Almanya ile birlikte kazanılacak zaferin, Rusya 'da yaşayan Türklere bağımsızlık getireceği ve bunun Orta Asya'da yeni ve büyük bir Türk Devleti'ni yaratacağı düşüncesi de önemli neden oluşturmuştur. Bu beklentilerle Almanya ile birlikte savaşa girilmiş, ancak savaşın sonunda müttefik Almanya'nın yenilmesi ile Almanya kendi sınırlarına çekilmiş, imzalanan barış antlaşmaları ile de Osmanlı İmparatorluğu, galip devletlerce paylaşılma noktasına gelmiştir. Önce Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti, çok büyük ödünlerle silah bırakmış, ardından gelen Sevres Antlaşmasıyla da küçük bir toprak parçasına sıkıştırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, "imperium" niteliğini kaybetmiş ve Türklerin yaşadığı bölgeleri dahi kendi toprakları dışında bırakmak zorunda kalmıştır.

Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma süreci, Birinci Dünya Savaşı'ndan çok önce başlamıştır. 1908'de Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i kendi sınırları içinde dahil etmiştir. 1912'de Trablus Savaşının sonunda, İtalya, Trablusgar, Bingazi ve Güneybatı Anadolu kıyılarından çok uzak olmayan Oniki Adalar'ı işgal etti, 1913'te bağımsızlık ilan eden Makedonya, Batı Trakya ve Arnavutluk, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldı. Suriye ve Arabistan'da yaşayan Arapların bağımsızlık hareketleri güçlendi, dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü artık sadece bir zaman meselesiydi. (Şamsutdinov, 1999:13) .

Milli Kurtuluş Savaşında Anadolu'nun Durumu

Birinci Dünya Savaşı sonrası Anadolu toprakları yıllardır süren savaşlar nedeniyle ekonomik bakımdan çökmüş durumdadır. Sanayi ve ticaret adına ne varsa kıyılarda toplanmış ve bu bölgelerdeki kamu hizmetleri ve ulaşım ağı yabancı şirketlerin eline geçmiştir. Sevres Antlaşmasıyla da Türklerin elinde yalnızca Orta Anadolu kalınca-ki bu bölgenin kişi başına yıllık geliri yalnızca 771 kuruştu- Kurtuluş Savaşı'nın parasal kaynakları iyice kurumuş, 1923 yılında bile, yaklaşık 145 milyon lira dışalım yapan Türkiye, 60 milyonu aşan dış ticaret açığı vermiştir. Posta yönetimi, havale için yatırılan paraları yerine gönderememiş, bunları memur maaşlarını ödemekte kullanmıştır (Oran, 1993:70) .

20. Yüzyıl başlarında Türk Toplumunun yapısına bakıldığında, çok geniş bir köylü kitlesi, onun yanında bir sınıfı oluşturacak niceliğe ve niteliğe sahip olmayan çok küçük çekirdek halinde bir burjuvazi, dolayısıyla aynı durumdaki işçi sınıfı bulunmaktadır. Bilinç yokluğu sayı azlığı, ya da her ikisi yüzünden önemsiz olan bu "klasik" sınıfların yanında, biri eşraf diğeri de orta sınıf (küçük burjuva) aydınlar önemli iki tabakayı oluşturmaktadır. Birinci sınıf tabaka temelde güçlerini iktisadi zenginlikten almakta iken, diğerleri devlet organizasyonu içindeki ağırlıkları nedeniyle güç sahibi olmuşlardır.

Kurtuluş Savaşı'nın başlarında Türkiye'de aydın ve bürokratlar da aynı düşüncüyü paylaşmaktan uzak bölünmüş haldedir. Meşrutiyetle başlayan İttihatçı-İtilafçı ayrılığı, askeri bürokraside mevcut olan daha sonra da yeni ayrılıklara neden olacak alaylı-mektepli ayrımı devam etmekte, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları arasında bile düşünce birliğinden söz etmek güçtür. Bunlar yeri geldiğinde birbirleriyle önderlik mücadelesi yapabilecek kadar iktidarın çekiciliğine kapılmışlardır. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı'nın komuta kadrosunun hepsinin millî mücadeleye kendiliğinden istekli olarak katıldıklarını söylemek zordur. ¹

Kurtuluş Savaşı başlarken Anadolu halkı büyük bir savaştan çıkmış olmanın getirdiği büyük ekonomik zorluklar altında bulunmaktadır. Anadolu halkının içinde bulunduğu zorluklar yalnızca ekonomik durumdan da kaynaklanmıyordu. Kurtuluş Savaşı her yönüyle çok cepheli bir savaştı. İzmir'e giren Yunanlılar, ülkenin çeşitli bölgelerini işgal etmiş olan Fransızlar, İtalyanlar ve İngilizler gibi yabancılardan, devlet kurmak isteyen Rum ve Ermeniler gibi azınlıklardan çok halkın, uzun zamandır savaşta bulunulmasından kaynaklanan isteksizliği yanında İstanbul Hükümeti'nin Kurtuluş Savaşı karşısında aldığı tavrın da, Anadolu'da birliğin sağlanamamasında önemli payı bulunmaktadır. Padişahın yayınladığı fetvaların, halk üzerinde etkili olduğu ve bölgesel ayaklanmalara zemin hazırladığı söylenebilir (Oran, 1993: 71-72).

Uzun süren savaşlardan bıkan ve karnını doyurmakta güçlük çeken halk, başlangıçta yeni bir savaşa katılmak için isteksizdir. Artık onlar için düşman, ancak "tarlalarının sınırına geldiğinde" düşmandır.² Bu nedenle Anadolu'da bir milli hareket başlatılmak çok zorlaşmış, Kuva-yı Milliye³ hareketi de halk katılımının sağlanması noktasında güçlük çekmiştir. Kuva-yı Milliye birliklerinin düzenli olmayışı, bunların bir askeri başarı kazandıktan sonra dağılmaları ve kendi yöreleriyle sınırlı hareketlere girişmelerinin milli hareketin önünde ciddi bir engel oluşturmuş olduğu söylenebilir. Bütün bu olumsuzlukların temel nedeni olarak halk içinde bir milliaidiyet duygusu ve milliyetçi duygunun yeterince oluşmaması gösterilebilir. Bu doğrultuda, halkın milli harekete katılımında özellikle azınlıkların, Rum ve Ermenilerin silahlı mücadeleye girişerek Türk halkını tehdit etmeleri ve bir millî

¹ Mustafa Kemal Paşa'nın silah arkadaşlarından, Fevzi Paşa, İstanbul'da Harbiye Nazırı olup, Mustafa Kemal'e güvenmemekte, aynı durum Refet ve Karabekir Paşalar için de geçerli olmaktadır. Her şey olup biterken, Paşanın tek gerçek yardımcısı konumunda bulunan Albay İsmet İnönü bile harekete belli bir noktadan sonra katılmıştır. Bkz. Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Doğan Kardeş Basımevi, İstanbul, 1969, s.172.

² Mustafa Kemal Paşa Havza'ya giderken karşılaştığı bir köylüye düşman geldiği zaman ne yapacağına yönelik sorduğu soruya köylü, "Evde bir ben ve sekiz öksüz yetim ile üç dul kalmış kadın var. Hepsi de benim sabanımın ucuna bakarlar. Şimdi benim vatanım da yurdum da şu tarlanın ucu, düşman oraya gelinceye kadar da benden hayır bekleme" biçiminde cevap verir. Doğan Avcıoğlu, **Millî Kurtuluş Tarihi**, Cilt:3., Tekin Yayınları, İstanbul, 1991, s. 909.

³ Mete Tunçay Kuva-yı Milliye'nin, Birinci Dünya Savaşındaki Turancı bir örgüt olan Teşkilat-ı Mahsusa akıncılarının ve Anadolu eşkıyalık geleneğinin bir bileşimi olduğunu söylemekte ve T. Bıyıklıoğlu'nun **Trakya'da Milli Mücadele** adlı eserine dayanarak, bu adın ilk kez Balkan Harbi sonunda (1913) Batı Trakya'da Teşkilat-ı Mahsusa tarafından kullanıldığını belirtmektedir. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s.36

mücadele ruhunu canlandırmaları önemli bir etken olmuştur. Nitekim nerede bir Ermeni veya Rum tehdidi varsa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri orada kurulmuştur. Yine, Sivas Kongresine⁴ temsilci yollamayan Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da özellikle eşrafın direnmeye başlaması, Fransız desteğindeki Ermenilerin Türkleri toplu olarak yok etmesi ve mallarına el koymasından sonradır.

Milliyetçi Hareketin Örgütlenmesi

Anadolu kentlerinin işgal edilmesi, halkta büyük bir tepki yaratıyor, kentlerde, kasabalarda mitingler düzenlenerek bu işgaller protesto ediliyordu. Bu protesto hareketleri daha sonra örgütlü bir niteliğe bürünüyor ve yerel bazda kurulan direniş örgütleri işgaller karşısında gerektiğinde güç kullanma yöntemi de dahil olmak üzere tavır alıyorlardı. Yerel nitelikli örgütlerin kurulmasına rağmen, Anadolu'nun tümünü kapsayan bir hareketi örgütlemek kolay olmamıştır. Özellikle halkın, merkezi otoriteye karşı olan güvensizliği ve savaşların getirdiği bıkkınlık duygusu ve ekonomik güçlüklerin bu durumun oluşmasında temel etken olduğu söylenebilir.

Halkın Kuva-yı Milliye hareketine soğuk bakmasında, Kuva-yı Milliye komutanlarının çoğunun İttihat Terakki kökenli olması ve halk arasında da İttihatçıların kötü karşılanması, hatta "İttihatçı gavuru" biçiminde algılanıyor olması etkili olmuştur. Gerçekten de, İttihatçılık, mütarekeden sonra ortadan kalkmamış, Mecliste, bürokraside, ordu ve polisteki etkisini sürdürmüş, özellikle vilayetlerde en faal siyasal çizgi olma niteliğini sürdürmüştür. Bu bağlamda milli direniş yoluna koymak için İttihatçıların elinde güçlü araçlar bulunmaktadır. Bu nitelikteki toplumsal, siyasal ve kültürel kuruluşların başında Hilal-i Ahmer, Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti, Türk Ocağı ve Milli kongre, Karakol Cemiyeti, esnaf örgütleri, Teşkilat-ı Mahsusa ile Karakol Teşkilatının ardılı olan Mim Mim grubu yer almaktadır (Tanör, 1992:54) . İttihatçıların örgütçülük yeteneğinin bir sonucu olarak kurulan bu örgütler, milli harekete etkin bir biçimde destek vermişlerdir.

Milli harekete kamuoyu oluşturmak ve işgal güçlerini protesto etmek amacıyla bu dönemde ülkenin birçok bölgesinde basın ve yayın alanında da etkin bir faaliyet yürütüldüğü görülmektedir. Adana'da "Yeni Adana (Ekim 1918), Erzurum'da "Albayrak" (Mart 1919), Kastamonu'da "Açıksöz" (15 Haziran 1919), Sivas'ta "İrade-i Milliye" (14 Eylül 1919), Balıkesir'de "İzmir'e Doğru", (16 Kasım 1919), Trabzon'da "İstikbal" (27 Ocak 1921), Maraş'ta "Amali Milliye" (29 Nisan 1921) gibi yerel gazeteler milli harekete halkın katılımını sağlamaya yönelik yayınlar yapıyorlardı.(Darendelioğlu, 1968:25-28) Bu tip yayınlar ve diğer faaliyetlere rağmen millihareketin başlarında, halk katılımı açısından ciddi sorunlar yaşanıyordu.

---

⁴ Sivas Kongresi hakkında geniş bilgi için bkz. Hikmet Denizli, **Sivas Kongresi Delegeleri ve Hayati Temsiliye Üyeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996; Kemal Arıburnu, **Sivas Kongresi: Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olan Olaylar ve Anılarla**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Mustafa Kemal, Samsun'a çıktıktan sonra millihareketin odağına orduyu koymak için çalışmaya başlamış, ancak ordunun içinde bulunduğu yokluklar, halk katılımı olmadan ordunun başarılı olamayacağını göstermiştir. Bu nedenle silahlı güçlere destek sağlayacak kesimlerin yardımına ihtiyaç duyulmuştur. Bu dönemde halk, askerlere, özellikle subay kadrosuna kurtarıcı gözüyle değil, ordunun yenilmesi ve ülkenin işgal edilmesinden sorumlu olanlar olarak yaklaşıyordu. ⁵ Bu engeli ortadan kaldırmak için silahlı güçleri halkın ordusu haline getirmek ve halk desteğini bu yolla sağlamak gerekiyordu. Halk ile askerler arasındaki ayrılığın diğer nedeni olan ittihatçı askerlerin dine ve geleneksel değerlere düşman olduğu kanısını ortadan kaldırmak için Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın başından zafer kazanılıncaya kadar gelenek ve din ile çatışmamaya özen göstermiş, konuşmalarında İslamî yönü ağır basan unsurları sıklıkla kullanmıştır. ⁶

Kurtuluş Savaşı döneminin tümünde toplumda din bağının öneminin yoğun olarak vurgulandığı görülmektedir. Birinci TBMM'de bir tek gayrimüslim üye yoktur. Kamu gelirlerinde azalmayı göze alarak, salt dinsel nedenlerle İçki Yasağı Yasasını (Men-i Müskirat Kanunu) çıkartan, bu meclis olmuştur. İslam milliyetçiliği ile siyasal toplumun tutunum (cohesion) unsuru olarak dinden yararlanma, o günkü koşullarda Araplar elden kaçırıldığına göre, geri kalan gayri Türk ancak Müslüman azınlıkların Kürtlerin, Çerkeslerin, Lazların vb. işbirliğini sağlamaya hizmet etmekte olduğu söylenebilir (Tunçay,1981 :212) .

İslam unsurunun Türk olmayan diğer etnik toplulukların desteğini almak için kullanılması o zamanın şartlarına göre zaruri olan bir unsurdur. Batı Anadolu'da isyan çıkaran Çerkezler ve Doğu Anadolu'da ayaklanan Kürtler bu yolla, "İslam kardeşliği" anlayışı kullanılarak etkisiz hale getirilmiştir. Fatih döneminden beri, yürürlükte olan "Millet Sistemi"nin kendisine, temel olarak etnisiteyi değil de, dinsel farklılıkları alması ve bu farklılıkları belirginleştirmesi, doğal olarak Müslüman olmayan işgalcilerin karşılarında, yüzyıllarca aynı ortak payda altında birleşen bir kitleyi bulmalarına yol açmış, Anadolu'nun Müslüman halkı, "İslam milliyetçiliği" adı verilebilecek bir duyguyla birlik içinde-Çerkezler⁷ ve az sayıdaki Kürt aşireti haricinde- işgalci güçlere karşı koymuştur.

Kuva-yı Milliye hareketi ve Mustafa Kemal'in İslamî söylemi ön plan çıkartması ve din adamlarına önem vermesi dış siyasal yarar sağlama amacına da yönelik olduğu söylenebilir. Milli

⁵ Kurtuluş Savaşı sürecini yaşayan Rahmi Apak, 1919 yılında Batı Anadolu'nun birçok yöresinde köylülerin, askeri birlikleri örgütlemeye gelen subayları köylere sokmadıklarını, yiyecek vermediklerini, bazı yerlerde de üzerlerine ateş açtıklarını anlatmaktadır. Rahmi Apak, **Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, İstanbul, 1942, s.133-134.

⁶ Kitlelerin temel yaşam koşulları üzerinde eşrafın ne denli etkili olduğunu bilen Mustafa Kemal, Anadolu insanının manevi dünyasının da en az ekonomik yaşamı kadar önemli olduğunu farkındadır. Büyük yerlerde Mevlevilerin, küçük yerlerde de Bektaşilerin halk üzerindeki etkinliklerini kullanarak halkla doğrudan ilişki kurmak yoluna da gitmiştir. Nitekim-sonradan kapatacağı- bu örgütlerin en büyük iki önderini, Konya Mevlevi dergâhı postnişini Abdülhalim Çelebi ile Hacı Bektaş dergâhı şeyhi Cemalettin Efendiyi alıp, Büyük Millet Meclisinde reis vekili yapmıştır. Baskın Oran, a.g.e. s.132. ve A.M. Şamsutdinov, a.g.e., s.121.

⁷ Çerkez ayaklanması hakkında geniş bilgi için bkz. Doğu Ergil, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Turhan Yayınları, Ankara, 1981, s.247-249

hareket başta, Saltanat ve Hilafeti kurtarma iddiası ile ortaya çıkmış, bu iddia ile de, İslam dünyasının ve özellikle Hindistan ve Rusya Müslümanlarının maddi ve manevi desteğini almaya çalışmıştır. Ekim Devrimi sonrası Rusya'da yönetimi ele geçiren sosyalistler, savaştaki müttefiklerine cephe alarak önceden imzalamış oldukları gizli antlaşmaları geçersiz saydıklarını ve ulusların kendi toprakları üzerindeki egemenliklerini tanıdıklarını ilan ettiler. Kasım 1917'de yayınlanan "Barış Kararnamesi" aracılığı ile sosyalist devrimin lideri Lenin, savaş halindeki tüm halklara ve onların hükümetlerine, demokratik, el koyumsuz ve tazminatsız tam bir barış yapılabilmesi için görüşmelere başlanması çağrısı yapıyordu. Bu arada Sovyetler, kendilerinin başta İstanbul olmak üzere hiçbir Türk toprağı üzerinde emelleri olmadığını ve İstanbul'un Türklerin elinde kalması gerektiğini duyurdular. 3 Mart 1918 yılında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ile de Sovyetler Birliğı-Türkiye ilişkileri yeni bir aşamaya girmiş oluyordu. (Sakallı, 1997:50) Bu antlaşmadan sonra Anadolu'daki millimücadele için Sovyetler Birliğı, maddi ve manevi destek sağlayabilecek bir güç haline gelmiş, Ankara Hükümeti ile ilk resmi ilişki kuran Sovyet Hükümeti, bir "burjuva devrimi" olarak görse de, büyük oranda millihareketi desteklemiştir.

Mustafa Kemal de, Sovyetlerin desteğini sağlayabilmek için, Anadolu'daki sosyalist gelişmeyi engellememiş, aksine Sovyetler Birliğini ve sosyalist devrimi öven mesajlar da göndermiştir. Örneğin Mustafa Kemal Paşa bu dönemde, emperyalizm ve kapitalizm sözcüklerini aynı anlamda kullanmakta ve 1921 Anayasasının "Maksat ve Meslek" bölümünde "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, hayat ve istiklalini kurtarmayı yegane maksat ve gaye bildiğı halkı emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden tahlis ederek (kurtararak) idare ve hakimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vasıl olacağı itikadındadır." denmekte, milletvekilleri "kırmızı tepeli kalpak" takıp dolaşmaktadır. Hükümetin resmi yayın organı Hakimiyeti Milliye, komünist söylemi kullanmakta, "En büyük düşman....adeta alemşümül bir Yahudi saltanatı halinde bütün dünyaya hakim olan 'kapitalizm' afeti ve onun çocuğı olan 'emperyalizm'dir" biçiminde yazılar yayımlamakta, Türkiye'de bir komünist partisi de faaliyette bulunabilmektedir. Yeşil Ordu Cemiyeti ve bunun içinden çıkan Halk İştirakiyun Fırkası gibi sosyalist kuruluşlar etkinliğini sürdürmektedir (Oran, 1993:142) . Sovyetler ve sosyalist ideoloji ile olan bu yakınlaşma, aynen İslam örneğinde olduğu gibi, savaşın kazanılması süreci içinde son bulacak ve sosyalistlere yönelik bir tasfiye hareketi başlatılacaktır.

Kuva-yı Milliye hareketini zorlaştıran bir diğere unsur da, İstanbul Hükümeti'nin özellikle Damat Ferid Hükümetinin milli hareket karşısında yer alması ve halkı da bu harekete karşı motive etmesidir. Yapılan propagandalarda, milli hareketin padişah, halife ve dolayısıyla dine karşı bir hareket olduğu ve bütün Müslümanların Padişah ve Halife yanında yer alması gerektiğı söyleniyordu. Damat Ferid'in ikinci kez Sadrazamlığa atanmasından sonra bu faaliyetler yoğunluk kazanmıştır. Şeyhülislamlığa getirilen Dürriade El- Seyit Abdullah yayınladığı fetvada, "Padişahın emri olmadan

asker toplayanların ve Osmanlı ülkesinin ulaşım ve haberleşmesini kesenlerin" öldürülmelerinin şer'i yasaya göre uygun olduğunu ilan etmiş, fetva üzerine toplanan Nemrut Mustafa Paşa Divanı Harbi de Mustafa Kemal ve arkadaşlarını idama mahkûm etmiştir. Bu karar üzerine artık İstanbul ve Anadolu arasındaki köprüler atılmıştır.⁸ Milli hareket de, bunlara karşı, hareketin Saltanat ve Hilafeti kurtarmaya yönelik olduğu⁹ ve Padişahın düşmanın elinde tutsak olması nedeniyle kendilerinin vatani kurtaracaklarını anlatmaya çalışmış, milli harekete destek veren bir grup din adamına karşı fetva hazırlatmıştır.¹⁰ Milli hareketin tüm çabalarına rağmen halk katılımının az olması ve katılanların da bir kısmının cepheden kaçmaları, İstiklal Mahkemeleri yoluyla engellenmeye çalışılmıştır.¹¹ Kurtuluş Savaşına katılma yönünde isteksiz davranan, düşmanla işbirliği yapan, isyan çıkaran ve askerden kaçanlara karşı bu dönemde sert yöntemlerin kullanıldığı, bu yöntemlerin milli harekete katılımı olumsuz etki yaptığı söylenebilir.

Anadolu'da yabancı güçlerin ve İstanbul Hükümeti'nin yaptığı ajitasyonlar¹² sonucu, birçok bölgede milli hareket karşıtı isyanlar başlatılmış, Kuva-yı Milliye birliklerinin önemli bölümü, bu ayaklanmaları bastırmakla görevlendirilmiştir. Örneğin milli harekete karşı isyanların baş gösterdiği Konya'da XII. Ordu Komutanı Fahrettin Altay, askerlerin savaşa isteksiz olduğunu belirterek, "İstanbul'un fena propagandaları durmadan işlemeye devam ediyor. Kötü ruhlu kişiler, aralıksız ve

⁸ İstanbul Hükümeti ve Hanedan üyelerinin hepsinin millimücadele karşısında tavır aldıklarını söylemek zordur. Nitekim Padişah'tan sonra gelen Veliâhd Abdülmecit Efendi'nin milli hareketi destek verdiği, İngiliz ve Amerikan Belgelerinde yer almaktadır. Hüsamettin Ertürk, **Milli Mücadelede Teşkilat-ı Mahsusa**, (Basılmamış Hatırat) Genel Kurmay ATESE Arşivi.s.256, akt. Bayram Sakallı,a.g.e., s. 78. Veliâhd prensin Anadolu hareketine katılmasını önlemek için Damat Ferid hükümeti ve İngilizler, Veliâhd'ın evini dikenli tellerle çevirmişler ve denizden ablukaya almışlardır. İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol raporunda, "Milliyetçiler Veliâhd Prens tarafından desteklenmektedir." demiştir. Laurence Evans, **Türkiye'nin Paylaşılması (1912-1924)**, İstanbul, 1972, s.187, akt., Bayram Sakallı, a.g.e., s. 78. diğer yandan Abdülmecit Efendi'nin oğlu Şehzade Abdurrahim Efendi, maiyetinde bulunan süvari bölüğü ile, Yunanlıların İzmir'i işgalinden sonra Kuva-yı Milliye ile beraber batı cephesinde düşmana karşı savaşarak bazı yerleri (Nazilli, Aydın bölgesi) işgalden kurtardığı Türk Tarih Kurumu Arşivindeki belgelerden anlaşılmaktadır. Türk Tarih Kurumu Arşivi, Kayıt no: 283/19, akt. Sakallı, a.g.e., s. 79.

⁹ TBMM'de and içmek için saptanan yemin metni bu doğrultuda değerlendirilebilir: "Makamı Hilafet ve Saltanatın ve vatan ve milletin istihlas (kurtulma) ve istiklalden başka bir gaye takip etmeyeceğime vallahi..." Oran, a.g.e., s. 102.

¹⁰ Ankara Müftüsü olan Rıfat Efendi ve diğer 83 müftünün imzaladığı ve 64 müftünün (Şamsutdinov bu sayıyı 79 olarak vermektedir. a.g.e., s. 136.) onayladığı karşı-fetva ile işgal güçleriyle savaşmanın her Müslümanın üzerine farz olduğu ilan edilmiştir. Bu fetva hakkında geniş bilgi için bkz. Sakallı, "Milli Mücadelede Ankara'da Yayınlanan Fetvanın Birlik ve Beraberliği Sağlamadaki Önemi" **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Cilt:15, Sayı:2, Ankara, 1987, s.195. Kurtuluş Savaşında din adamlarının rolü hakkında geniş bilgi için bkz. Cemal Kutay, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973

¹¹İstiklal Mahkemelerinde de idam edilenlerin sayısının cephede ölenlerden daha fazla sayılara ulaştığını ileri sürenler vardır. Bkz. Tevfik Çavdar, **Milli Mücadele Başlarken Sayılarla "Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"**, Milliyet Yayınları, İstanbul, s.195-196. Ergün Aybars da, Kurtuluş Savaşı süresince 1920-1922 arasında 1054 kişinin idam edildiğini, 243 kişinin de gıyabında idama mahkum edildiğini, idam edilenlerin sayısının 1500'lere varabileceğini belirtmektedir. Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, AD Yayınları, İstanbul, 1997, s.193.

¹² İstanbul Hükümetinin milli hareket karşıtı çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Hülya Özkan, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919-16 Ekim 1920)**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994; Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998.

gizli gizli halkın ve askerlerin fikrini bozuyorlar. Bu yüzden askerler arasında kaçaklar çoğalmaya başladı. 'Sonu gelmez bir savaş ile milleti kandırmaya çalışıyorlar. Hicaz gibi, Bağdat gibi kutsal yerler gittikten sonra gavur İzmir için milleti kırdırmak olur mu?' gibi kaba sözler kulaktan kulağa geziyor. Sağlam düşünenler bile duraksamalı günler geçiriyor. Bütün çabamız kötü haberleri çürütmek ve bu yoldan firarın önünü almaktır." demiştir. (Avcıoğlu,1991:975) İstanbul Hükümeti yanında özellikle İngilizler, istihbarat ajanları yardımıyla, ülkede bir karışıklık ve milli hareket karşı isyan çıkartmak için yoğun çalışma yürütüyorlardı.¹³

Bütün bu olumsuz etkenlere rağmen Anadolu'nun birçok yerinde kongreler düzenlenerek, işgale karşı nasıl bir tavır alınması kararlaştırılmaya çalışılıyordu. ¹⁴ Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelmesinden önce de Anadolu'da bu tip hareketlerin oluştuğu görülmektedir.¹⁵ Bu tarihten önce de, İstanbul, Anadolu ve Trakya'da ilk örgütlenmeler (cemiyetler, şuralar ve kongreler) ve silahlı direniş hazırlıkları başlamış bulunuyordu. Örneğin Mustafa Kemal'in Adana'dan İstanbul'a, mütareke hükümlerine karşı tepkisini sığağı sığağına bildirdiği günlerde (3-6 Kasım 1918), Kars'ta Milli Şura hareketi¹⁶ başlamış (3-5 Kasım 1918), Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi kurulmuştur (7 Kasım 1918) . Mustafa Kemal'in Samsun'a gelişi ve örgütlenme çalışmalarına başlaması ile birlikte, yerel örgütlerin tek çatı altında toplanması süreci başlamış bu süreç Sivas Kongresi sonrasında da kısmen devam etmiştir.

Anadolu'da bir milli hareket başlatmanın güçlüğü yanında, bu harekete ivme kazandıran etkenler de bulunmaktadır. Bunların başında Rumlar, Ermeniler gibi azınlıkların bağımsızlık ve ilhak yanlısı eylemlere başlaması ve İzmir'in işgalinde İstanbul Hükümeti'nin tepkisiz kalmasıdır. Azınlıkların kendi devletlerini kurarak, bağımsızlık kazanmaları, başta Anadolu'daki büyük toprak sahiplerini, eşrafi¹⁷ tedirgin etmiş, topraklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalanlar bu güçlere karşı tavır almıştır. Kuva-yı Milliye hareketi bu iki unsuru çok iyi kullanmış ve milli harekete girmede isteksiz olan kitleleri etkilemede başarılı olmuştur. Bu aşamada İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, tarihsel bir hasım olan Yunanlıları, Türklerin karşısına, yenilebilir ve somut bir düşman unsuru olarak

¹³ İngiliz hükümetinin Türkiye'deki istihbarat faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Salahi Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

¹⁴ Bu dönemde Anadolu'da toplanan kongrelerin sayısı ve kuruluş tarihleri için bkz. Tanör, a.g.e., s. .22.

¹⁵ Her ne kadar tarih kitaplarının çoğunda millimücadelenin başlangıç tarihi 19 Mayıs 1919 veya 4 Eylül 1919 Sivas Kongresi'nin toplanma tarihi olarak gösterilse de, bizzat Birinci Meclis 16 Nisan 1923 tarihli oturumunda, millihareketin başlangıç tarihini 21 Ekim 1918 olarak kabul etmiştir. Sakallı, a.g.e., s. 151.

¹⁶ Tanör, Şur'a tipi örgütlenme biçiminin özellikle Sovyetler Birliği'nin kurulması ile ilgisi olduğunu belirtmekte ve "Sovyet" kelimesinin Osmanlıca karşılığı olan "Şur'a" kelimesinin kullanımını Sovyet etkisine dayandırmaktadır Tanör, a.g.e., s. 51.

¹⁷ Anadolu'nun egemen tabakasını oluşturan eşraf terimi, iki grubu kapsamaktadır. Birincisi, toprak ağaları, aşiret reisleri ve din adamları, ikincisi de kasabalarda ticaret yapmakla birlikte, toprak mülkiyetiyle ilişkilerini kesmemiş olan zenginler. Baskın Oran, a.g.e., s.83.

çıkartmış, İngiliz ve Fransızlara karşı tepkisiz kalan halkı, Yunan işgali derinden etkilemiştir (Sakallı, 1991:35) .

Eşrafın Kurtuluş Savaşına destek vermesinde, Osmanlı döneminde iktisadi yönden gelişmesine rağmen iktidar ilişkileri bağlamında söz sahibi olamaması, milli hareketin kendilerine bu şansı yani, yönetici sınıfa katılabilme şansını verebileceği düşüncesi ile azınlıkların elinde bulunan iktisadi değerini kendi ellerine geçebileceği umudunun da etkili olduğu söylenebilir. Kongar, "ara sınıfların genellikle Mustafa Kemal eylemini, yönetici sınıfa katılabilmek için önlerine çıkan bir olanak olarak değerlendirdiklerine kuşku yoktur" demektedir (Kongar,1998:129) . Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde eşraf kökenli kişilerin sayısının ağırlığı da, bu görüşü doğrular niteliktedir.¹⁸

Yerel düzeyde bir kurtuluş hareketi başlatan halk, düzenledikleri kongrelerle kendi buldukları yerleri kurtarmaya yönelik silahlı hareketler başlatmışlar, Mustafa Kemal'in önderliğinde toplanan Erzurum¹⁹ ve Sivas kongrelerinden sonra, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında Anadolu'da o zamana kadar kurulmuş olan yerel direniş örgütleri tek çatı altında toplanmaya çalışılmış ancak askeri, mülki ve siyasal işlevler gören dernekler, Sivas Kongresinde biçimsel olarak bile hemen birleşmemişlerdir. Meclisin açılışına kadar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Heyet-i Temsiliye'nin denetimi dışında birçok Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri var olmuş ve bunlar yer yer kendi aralarında kongreler yapmışlardır (Tunçay, 1981:33) .

Diğer yandan, bazı yerel kongrelerin, adeta bölgelerinde bağımsız bir iktidarın niteliklerini taşımış olmalarıdır. Bunlardan en önemlisi Kars'ta oluşturulan "Cenub-i Garbi Kafkasya Hükümet-i Muvakate-i Milliyesi"dir. Bu yönetim, meclis niteliğinde "Şura-yı Milli"yi meydana getirmiş, meclis, çıkardığı 18 maddelik "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" ile egemen olduğu topraklarda "Türkiye Devleti" nin askeri ve mülki örgütlenme şekil ve usullerinin uygulanacağını, bu devletle sürekli bağlar kurulacağını öngörmüştür. Burada Osmanlı devleti yerine, "Türkiye Devleti" başlığının seçilmiş olması son derece ilginçtir. Bununla Osmanlı siyasal egemenlik sınırının dışına çıkılmış ve ileride kurulacağı düşünülmüş olan "Türkiye Devletine" bağlanılma öngörülmüştür. İlginç olan nokta, bu dönemde "Türkiye Devleti" diye bir devletin var olmamasıdır. Türkiye Devleti kavramı ilk kez 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile kullanılacaktır. Diğer örnek, Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise Anadolu'dan ayrı ve tamamen bağımsız bir "Trakya Cumhuriyeti'nin kurulmasını amaçlanmış,

¹⁸ Birinci Mecliste milletvekillerinin toplumsal kökenlerine bakıldığında, %23'ü sivil memur, %20'si serbest meslek, %19'u girişimci, %17'si din görevlisidir. Bürokrat kökenli milletvekillerinin karşısında-bilinmeyenler dışarı bırakıldığında- %58 oranında bir "kendisi için çalışanlar" kümesi bulunmaktadır. Doğu Ergil, a.g.e., s. 191.

¹⁹ Erzurum Kongresi hakkında geniş bilgi için bkz. Bekir Sıtkı Baykal, **Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1969.

cemiyetin faaliyetleri TBMM'nin kuruluşundan sonra da devam etmiştir. ²⁰ (Tanör, 1992:40-41) Görüldüğü gibi, kurulan örgütlenmelerin niteliği yönünden çok farklı yapılanmalar ortaya çıkabilmiştir.

Yerel kongrelerin bölgelere göre, örgütlenme farklılıklarının olduğu, bazı bölgelerde örgütlenmenin başarılı olmasına karşın, diğer bazı yerlerde hiçbir yerel örgütün kurulmadığı görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak, bazı bölgelerde işgallerin erken bastırılmış olması (Kilikya), nüfus yapısının demografik olarak çok karışık olması (Türk, Arap, Ermeni ve Kürt), feodal yapının egemenliği, Türk milli hareketi için objektif zeminin elverişsizliği, Sivas kongresi ile oluşan milli önderliğe katılım nedeniyle yerel inisiyatiflerin geliştirilememiş olması ilk akla gelen nedenlerdendir.(Tanör, 1991:24) Batı Anadolu'da kurulan örgütlenmelerin “bölgesel kurtuluş” amacına yönelik olmasına rağmen, “milli toprakların bütünlüğü” ve “vatanın kurtarılması” perspektifine sahip olduklarını, bu nitelikleriyle diğer örgütlenmelerin de-Trakya örgütlenmesi dışında-“milli vatan” anlayışı etrafında birleştikleri görülmektedir. Yerel kongre hareketlerinde görülen bu özellikler, işgal karşısında oluşan hareketin milli bir zemine dayandığı, bazı istisnalar haricinde, tüm vatanın kurtarılmasına yönelik olduğu sonucunu doğurmaktadır.

İşgal güçlerine karşı oluşan örgütlenme süreci sonunda oluşan Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetleri, 23 Nisan 1920'de milli meclisi meydana getirmişler, yapılan seçim ile seçilen delegeler Ankara'da toplanarak Milli Kurtuluş Savaşı'nın bundan sonra iradesinin ortaya çıkacağı, siyasal, idari ve yargısal erkleri bünyesinde toplayan TBMM'yi oluşturmuşlardır. TBMM'nin toplanması, bir tarihsel sürecinde son halkasını oluşturmuştur. Bunlar sırasıyla Jön Türk Hareketi, I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet, Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşından yenik çıkması, Mondros Mütarekesi, İstanbul Hükümeti'nin boyun eğmesi, fiili düşman işgali ve Hıristiyan azınlıkların başkaldırması üzerine kurulan yerel direniş örgütleri ve bu örgütlerin Erzurum ve Sivas Kongrelerinde birleştirilmesi ve sonunda Ankara'da TBMM'nin kuruluşudur (Sezgin, 1984:6-7) .

Ülkenin her köşesinden gelen milletvekillerinin bulunduğu meclis, karşılaştığı çok sayıda küçük engellemelere karşın, eşrafla ordunun birlik durumunu pekiştirmiş, yasama ve yürütme organının ortaya çıkışı da, Ankara'ya yönelen bir yönetim mekanizmasının yeniden işlerlik kazanmasına imkan vermiştir. Ülkenin denetimini barış durumu içinde ele geçirme işine tamamlanmış gözüyle bakılabilirdi. Ancak iş burada bitmiyordu. Başlayacak büyük savaşı kazanmak için ülkenin bütün kaynaklarını seferber etmek gerekiyordu (Yerasimos, 1980:644) .

²⁰ Daha milli mücadele başlamadan bu nitelikte Türk hükümetlerinin kurulduğu görülmektedir. Trakya bölgesinde, “Batı Trakya Geçici Hükümeti”(31 Ağustos 1913), “Müttefiklerarası Trakya Hükümeti “(23 Mayıs 1920), “Batı Trakya Hükümeti” (27 Mayıs 1920), doğuda ise “Ahıska Geçici Hükümeti” (29 Ekim 1918), Azerbaycan Cumhuriyeti (28 Mayıs 1918), “Aras Türk Cumhuriyeti” (3 Kasım 1919), “Kars İslam Şurası (Kasım 1918)-“Kuzey Batı Kafkas Hükümeti” (17-18 Ocak 1919) bu “devletçik”lere örnek olarak gösterilebilir. Tanör, a.g.e., s. 105-114.

23 Nisan 1920'de yeni meclisin kurulmasından sonra Anadolu'da başlayan milli hareketin karşısında, işgal devletleri ve İstanbul Hükümeti'nin de katılmak durumunda kaldığı bir karşı hareket oluşmuş, bu hareket temel olarak kendisine yüzyıllardır Anadolu Türklüğünün tartışmadan boyun eğdiği padişah ve halifenin otoritesi ile yine halkın bağlı olduğu dinsel inançları almıştır; çünkü Padişah ve Halifeye bağlılık ve itaat, dini bir yükümlülük olarak gösterilmekte ve bu yönde propaganda yapılmaktadır. Bu nedenle Mustafa Kemal, 1922 yılına kadar, ne Mecliste ne de basında padişaha karşı doğrudan karşı çıkmış, askeri birlikler ve camilerde Padişah övülmüş, hatta daha sonra padişah için bütçeden özel tutarlar bile ayrılmıştır (Şamsutdinov, 1999: 280) .

Milli Hareketin Fikri Niteliği

Fikri anlamda, Anadolu'da başlayan milli hareketin ideolojisi Osmanlı'nın son döneminden devralınan ve bir ulus devlet kurmayı amaçlayan bir milliyetçiliktir. Bu noktada Anadolu hareketi, diğer bağımsızlık savaşlarında görüldüğü gibi karşısında ideolojik olarak rahat bir hareket alanı bulmamış, yüzyılların getirdiği inançlarla dolu ve kendi ideolojisine karşıt bir ideolojik zemin ile karşı karşıya kalmıştır. Karşıt bir ideolojik zeminin varlığı, Anadolu halkını birleştirici ortak unsurun kullanılmasını kaçınılmaz kılmış, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i hukuk Cemiyeti, toplumda egemen olan dinsel ideolojiyi birleştirici bir unsur olarak benimsemiştir. Bu dönemde dinsel ideoloji ve onun siyasal temsilcisi Halife-Sultan iktidarına karşı -en azından resmi olarak-bir hareket söz konusu değildir. 11 Eylül 1919 tarihinde Sivas'ta "Umumi Kongre Heyeti" imzasıyla yayınlanan bildirin ikinci maddesi bu yönde değerlendirilebilir: "Camia-i Osmaniyenin tamamıyeti ve istiklali millimizin temini ve makamı mualla-yı hilafet ve saltanatın masumiyeti için Kuva-yı Milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak esası katidir"(Sezgin, 1984 :13).

Bağımsızlık savaşını yöneten önder kadro, başta Mustafa Kemal olmak üzere dini inançlar ve padişaha bağlılık anlayışının karşısında doğrudan yer almamış, pragmatik bir yaklaşımla bu unsurları milli hareketin ideolojisine eklememiş, geçici bir süre de olsa bunlarla "çatışmayı" ertelemiştir. Diğer yandan Mustafa Kemal, milliyetçi ideolojilerine de pragmatik ve stratejik bir yaklaşımla daha barışçı ve uzlaşmacı görüntü vermeye ve irredentist politikalar izlenmeyeceği yolunda kanaat oluşturmaya çalışmıştır. Nitekim 1921 başlarında Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal, Eskişehir'de yaptığı konuşmada şöyle diyordu : "Ne İslam birliği ne de Turancılık bizim için mantıklı bir politika ve doktrin oluşturamaz. Bundan böyle yeni Türkiye'nin hükümet politikası bağımsızlığı sürdürmeye ve kendi milliunsurlarında dayanan egemenliğini sürdürmeye yönelik olacaktır. "²¹ (Landau, 1995:72) .Bu konuşmadan da anlaşılacağı gibi, yeni hareket başarıya ulaşabilmek kendi milliyetçi ideolojisini tanımlamış, özellikle yeni ve büyük bir güç olarak doğan Sovyetler Birliği'ni yanına çekebilmek için, son dönem Osmanlı Türkçü hareketinin benimsediği Türk birliği gibi pan-Türkist hedeflerden

²¹ Jacop M. Landau, **Pan Turkism: From Irredentism to Cooperation**, Hurst Comp., London, 1995, s. 72.
501

vazgeçtiğini açıklamıştır.²² 1920'de ilan edilen Misak-ı Milli'de de, Osmanlıcı, İslamcı ve Turancı anlayış yerine, Anadolu merkezli bir milli hareketin ve devletin oluşturulması öngörülüyordu. Nitekim Anadolu'da ulus-devlet yaratmayı amaçlayan milli hareket, kendi kadrosunu oluştururken, bu amaca uygun olmayan ideolojilere sahip kişilerden uzak durmuştur.

İdeolojik anlamda c karşısında güçlükler olmasına karşın toplumsal alanda özellikle yeni devletin kuruluşu sürecinde daha rahat bir alan bulabilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kozmopolit yapısı geride kalmış, Türk olmayan Müslümanlar ve gayrimüslimlerin çoğu kendi milli hareketlerini başlatmışlardır. Bu bağlamda milli hareketin dayandığı toplumsal taban tümüyle Osmanlı Türkleri olacaktır. Diğer yandan coğrafi olarak da Osmanlı İmparatorluğu ile karşılaştırıldığında çok daha dar bir alan ile karşı karşıya bulunulması bağımsızlık savaşına etki eden olumlu bir unsurdur.

Anadolu'da başlayan milli hareketin bütünüyle Müslüman-Türk unsura dayalı olarak yürütülmesi nedeniyle milli bir hareket olarak nitelendirilmektedir. Nitekim, bağımsızlık savaşı yerine kullanılan "milli mücadele" adı bile, bir milli hareketi akla getirmektedir. Bu kavramın yanında kullanılan "Milli İstiklal", "Milli Hareket", "Milli Zafer", "Hakimiyet-i Milliye", "Kuva-yı Milliye", "Büyük Millet Meclisi" gibi kavramlar Anadolu hareketinin millibir hareket olma niteliğini ortaya koymaktadır.²³ (Sarıay, 1990: 43).

Kuva-yı Milliye Hareketi'nin doğrudan doğruya milli hareket olduğu, Batılılar tarafından da kabul edilmektedir. Bunlar Kuva-yı Milliye hareketini genellikle "milli hareket" ve Mustafa Kemal ve ekibini de "milliyetçiler" olarak tanımlamaktadırlar. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Caltrophe'un, Londra'ya gönderdiği 23 Haziran 1919 tarihli telgrafta Mustafa Kemal Paşa'yı "milliyetçi duygunun merkezi" olarak nitelendirmesi de buna örnek gösterilebilir (Sarıay, 1990:45) . İngiliz Amiral Webb'de Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtikten sonra bir milli hareketi örgütlediğini söylemektedir. (Ulubelen,1967:201-202) İngiliz Muhafazakar Partisi'nden Walter-Guinness, Ankara hükümeti ile ilişkiler konusunu ele alırken, "...eğer Türk milliyetçileri İtilaf Devletlerinin denetimi yararına önemli ödünler verme konusunda niyetli görünürlerse, onlara bazı mantıklı toprak ödünleri verilmelidir." diyerek, Ankara hükümetini milli hareketin merkezi olarak tanımlamıştır. (Yine bu doğrultuda, Fransız gazetesi "Victoire", bir yazısında, "Rus bolşevizmine karşı Asya'da en iyi kale Türk milliyetçileriyle uzlaşmadır" ifadesini kullanmıştır (Şamsutdinov, 1999:245).

Türk Kurtuluş Savaşı, yerel çeteler ve düzenli ordunun askeri zaferleri ve Yunan ordusunun 9 Eylül 1920'de denize dökülmesiyle sona erdi. Cephede kazanılan savaş, artık diplomatik alanda

²² Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyetler Birliği ile ilişkiler konusunda geniş bilgi için bkz. Osman Okyar, **Milli Mücadele Dönemi Türk Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal 1920-1921**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998; Veysel Ünüvar, **Kurtuluş Savaşında Bolşeviklerle Sekiz Ay 1920-1921**, İstanbul, 1997; Gökay, a.g.e.

²³ Yusuf Sarıay, **Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990, s. 43.

sürdürülecek ve Lozan'da imzalanan antlaşma ile yeni ulus-devletin, Türkiye Cumhuriyetinin temelleri atılacaktır. Türk Kurtuluş Savaşının, kendi döneminde ve daha sonra emperyalizme karşı başlatılan milli hareketlere de örnek oluşturduğu söylenebilir. Bertha Georges-Gaulis "Kurtuluş Savaşında Türk Milliyetçiliği" adlı eserinde, 1920'deki Türk milli hareketinin, Asya'da yayılacak olan bağımsızlık hareketlerinde önder rolü üstlendiğini söylemektedir (Georges-Gaulis 1981:36). Gerçekten de Türk Kurtuluş Savaşı, Asya ve Afrika'da birçok özgürlük hareketine ilham vermiş, ideolojik ve pratik katkılarda bulunmuştur.

Sonuç

Türk Kurtuluş Savaşı, çoğunluğu oluşturan İttihatçı kökenli Osmanlı subaylarının komutasındaki silahlı güçler ve yerel çetelerden meydana gelen askeri güçlerin, eşrafın desteğini alarak Türk ve Müslüman unsurlara dayalı olarak yürüttükleri, başta işgalci Yunan ordusu olmak üzere diğer işgal güçlerine karşı verdikleri, önderlik ve ideoloji açısından milli nitelikte bir direniş hareketidir. Bu direniş hareketinde halkın katılımını sağlayan toplumsal ve ekonomik unsurların yanında, ülkenin Müslüman ve Türk olmayan devletler tarafından işgaline karşı oluşan milliyetçi duygulanımın da etkisi olmuştur. Milliyetçi duygunun oluşmasında, Anadolu'nun işgal edilmesi ve Hıristiyan azınlıkların bağımsızlık hareketlerine girişmeleri büyük ölçüde etkili olmuştur. Uzun yıllar "hakim millet" konumunda yaşamış insanların, baskı ve zulümle karşı karşıya kalması ve Türklerin ikinci sınıf vatandaş durumuna gelmeleri, Ermeni ve Rumların Türklere yönelik işbirliği ile İstanbul Hükümeti'nin işgal ve baskılar karşısında kayıtsız kalması milli mücadele döneminde milliyetçi duygunun gelişmesini sağlamıştır.

Kurtuluş Savaşı sürecinde milliyetçi aydınlar da gerek pratik gerek ideolojik olarak milli hareketi desteklemişlerdir. Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan ve giderek sayıları artan Türk milliyetçiliği ideolojisine sahip aydınlar, işgal döneminde milli mücadeleye destek vermişler, Malta'ya sürülmeyenler İstanbul'da kalarak veya Ankara'ya gelerek çalışmalarda bulunmuşlardır. Yusuf Akçura ve Mehmet Emin Bey ile beraber İstanbul'dan ayrılmış, Ankara'ya giderek milli harekete katılmıştır. Pek çok Türkçü, Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal hareketine katılmış ve yeni rejim içinde de onunla işbirliği yapmıştır. Diğer yandan önder boyutu göz önüne alındığında milli güçlerin başında bulunan ve tam bağımsızlık yanlısı, ideolojik olarak da modernleşmeci bir milliyetçilik düşüncesine sahip olan Mustafa Kemal'in, milli mücadelenin başında olması, hareketin kaderini doğrudan etkilemiştir. Mustafa Kemal, en yakınındakilerin bile teslimiyetçi bir yaklaşımla manda ve güdüme bel bağladıkları sırada, "hemen ve tam bağımsızlık" ilkesi ile hareket ederek, milli bağımsızlık önündeki engelleri ortadan kaldırmış, Anadolu Türklüğünü ve mücadeleye katılan diğer Müslüman unsurları ortak bir amaç altında birleştirmiştir. Bu nedenle, sömürge altında

olan veya istiklal mücadelesi veren başta Müslüman milletler olmak üzere tüm dünyadaki mazlum milletler için Kuvay-ı Milliye hareketinin başarıya ulaşması motive edici önemli bir örnek olmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nın zafere ulaştırılmasında Anadolu halkının birlik duygusunun pekiştirilmesi, harekete destek olarak dışarıdan gelen yardımlar gibi olumlu unsurların yanında Mustafa Kemal'in önder kişiliği de olumlu bir etki yapmıştır. Erzurum ve Sivas Kongreleri sürecinde ortaya atılan manda ve güdüm seçenekleri Mustafa Kemal tarafından reddedilmiş ve tam bağımsızlık ilkesi doğrultusunda bir kurtuluş hareketi başlatılmıştır. Bu direniş hareketinin tüm olumsuz unsurlara rağmen başarıya ulaştırılması ve yeni devlete giden yolun açılmasında, ordu, halk ve diğer toplumsal katmanların işbirliği yanında Mustafa Kemal Paşa'nın önder kişiliği de belirleyici rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

- Akşin, S. (1998). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Apak, R. (1942). *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. İstanbul.
- Arıburnu, K. (1997). *Sivas Kongresi: Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olan Olaylar ve Anılarla*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atay, F.R. (1969). *Çankaya*, İstanbul: Doğan Kardeş Basımevi.
- Aybars, E. (1997). *İstiklal Mahkemeleri*. İstanbul: AD Yayınları.
- Baykal, B.S. (1969). *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Çavdar, T. (1997). *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla "Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Darendelioğlu, İ.(1968). *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*. İstanbul: Toker Matbaası.
- Denizli, H. (1996). *Sivas Kongresi Delegeleri ve Hayati Temsiliye Üyeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1991). *Milli Kurtuluş Tarihi*. İstanbul: Cilt:3., Tekin Yayınları,
- Ergil, D. (1981). *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*. Ankara: Turhan Yayınları,
- Georgeon, F. (1996). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,
- Georges, G.B (1991). *Kurtuluş Savaşında Türk Milliyetçiliği*. Çev.: Cenap Yazansoy, İstanbul: Sebat Matbaası

- Gökay, B. *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,
- Hough, P. (1999). *Silindir Şapka Bozkurt ve Hilal*. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Kutay, C. (1973). *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kayra, C. (1997). *Sevr Dosyası*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Kongar, E.(1998). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Landau, M. J. (1995). *Pan Turkism: From Irredentism to Cooperation*. London: Hurst Comp.
- Müderrişoğlu, A. (1974). *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*. Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları.
- Okyar, O. (1998). *Milli Mücadele Dönemi Türk Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal 1920-1921*. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Oran, B. (1993). *Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Özkan, H. (1994). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919-16 Ekim 1920)*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Sarıkoçuncu, A. (1996). *Milli Mücadelede Din Adamları*. Ankara.
- Sarınay, Y. (1990). *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Sezgin, Ö. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Sonyel, S. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*. Ankara; Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şamsutdinov, A.M. (1999). *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*. İstanbul: Doğan Yayınları.
- Tanör, B. (1992). *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*. Ankara: Yurt Yayınları,
- Ünüvar, V. (1997). *Kurtuluş Savaşında Bolşeviklerle Sekiz Ay 1920-1921*. İstanbul.
- Yerasimos, S. (1980). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Gözlem Yayınları.